

És mi, magyarok milyenek látjuk Brazíliát?

A magyar nyelvű sajtó Brazília-képe a 19. század első felében

Pál Ferenc

Irodalomtörténész, ELTE BTK Portugál Tanszék; pal.ferenc@btk.elte.hu;
ORCID: 0000-0003-0903-3426

Abstract

How Hungarians Perceive Brazil: The Image of Brazil in the Hungarian-Language Press in the First Half of the Nineteenth Century

Although the image of Brazil had been present in the Hungarian consciousness since the middle of the sixteenth century, when Miklós Zrínyi published a pamphlet entitled *A török áfium ellen való orvosság* („The Remedy against Turkish Opium”), it was only after the Portuguese royal family relocated to Rio de Janeiro and Brazilian independence aspirations unfolded that more attention was paid to the South American country. This study focuses on the representation of Brazil in the Hungarian press, analyzing articles from the end of the eighteenth century to the end of the 1850s.

Keywords Brazil, history of journalism, reception history, Hungarian press in the nineteenth century

Ha a címben felvetett kérdésre pontos választ szeretnénk adni, akkor legalább három különböző aspektusból kell, kellene megvizsgáljunk a Magyarországon Brazíliáról kialakult képet, és még így sem biztos, hogy minden árnyalatában megmutathatnánk, milyenek látják a múltbéli és a jelenlegi magyar határok között élő emberek ezt a hatalmas dél-amerikai országot, és miképpen viszonyulnak hozzá.

Az első aspektus a felfedező, idegen tájakat megismerni kívánó ember szempontja, amely már igen korán jelentkezik, ha figyelembe vesszük

azt, hogy Magellán utazásáról az első beszámolót a magyar származású Maximilianus Transilvanus, azaz Erdélyi Miksa, a spanyol udvarba bejáratos diplomata írta meg egy hosszú, latin nyelvű levélben, miután az expedíciót támogató kereskedő, Haro révén kikérdezhetette a földkörüli utazás túlélőit. Tudnivaló, hogy Magellán utazása során 1519. december 11-én kikötött a Rio de Janeiro-nak nevezett öbölben, és valamivel később a mai Porto Alegre magasságában, ahol a ma Lagoa dos Patosnak nevezett tónak a „la Húngara” nevet adta, egyes feltételezések szerint Maximilianus Transilvanus iránti tiszteletből.¹

A második aspektus a politikai-gazdasági szempont, amely Brazília függetlenedésével, illetve valamennyire már valamivel korábban, a portugál királyi család 1808-as Rio de Janeiro-ba történő áttelepülésével megjelenik, mert ez a lépés kapcsolja be a dél-amerikai országot az európai „vérkeringésbe”, de a mi szempontunkból valójában csak a függetlenség után válik mérvadóvá, amikor néhány éven belül Brazília Magyarország kereskedelmi partnerévé válik.

A harmadik pedig az érzelmi aspektus, amely talán a legközelebb áll a címben felvetett kérdéshez, mert az előző két bekezdésben elmondottak egyfajta érzelemmentes, kevésbé azonosuló, denotatív viszonyulást jelentettek, míg az érzelmi aspektus mélyebb, konnotatív viszonyulást feltételez. Ilyen volt Zrínyi Miklós *Ne bánts d a magyart – Az török áfium ellen való orvosság* című politikai röpiratának utolsó bekezdésében olvasható mondat: „Ugy hallom Braziliában elég pusztá ország vagyon; kérjünk spanyol királytul egy tartományt, csináljunk egy coloniát, legyünk polgárrá.”²

Nem tudni, hogy azokban a zivataros időkben felfigyelt-e valaki erre a mondatra, amely mindenképpen arra utalt, hogy Brazília jelen volt a magyar tudatban, és olyasfajta menekülési útvonalként jelentkezett, mint jóval később, a 20. század harmincas-negyvenes éveiben, amikor a magyar (és talán az európai) értelmiség az ígéret földjeként tekintett erre az országra, ahol a kegyetlen európai viszonyok elől menekülő költészet otthonra találhatna, ahogy az első brazil versantológiát³ összeállító és fordító Rónai Pál nemzedékéből többen is leírták.⁴

1 Bővebben: Szabó 1982: 25–40.

2 Zrínyi 2002.

3 Rónai (összeáll. és ford.) 1939.

4 Bálint 1939: 30.

Zrínyi segélykiáltásától sok idő telt el, s források hiányában nem tudjuk, hogy az első irodalmias beszámolók és irodalmi alkotások megjelenéséig, azaz nagyjából a 19. század derekáig, voltak-e hasonló megnyilatkozások, amelyekből kimutatható valamiféle érzelmi viszonyulás Brazíliához. Éppen ezért – mondjuk úgy – „kívülről” közelítünk a kérdéshez, és a rendelkezésünkre álló írásos dokumentumokat bemutatva próbáljuk meg elképzeltetni, milyen információkra támaszkodva alakulhatott ki valamelyes kép a dél-amerikai országról. Ennek a képnek a 19. század második felétől történő változásait több tanulmányban közzétettük már,⁵ ezért most a függetlenség 200. évfordulója alkalmából az első lépésekre figyelve azt próbáljuk meg bemutatni a magyar újságokban, illetve általában véve a nyomtatott periodikákban megjelent a több száz írásból szemezgetve, hogy fedezte fel és miképpen mutatta be a magyar sajtó Brazíliát a 19. század első harmadában.

Ezért most a pusztá említésen túl nem is foglalkoznánk az Amazonas vidékét bejáró magyar jezsuiták Zakariás János és Fáy Dávid brazil indiánokkal kapcsolatos leveleivel, amelyek latin nyelven íródtak.⁶ Vizsgálódásunkat az 1780-90-es évektől a magyar újságkiadás kialakulásától kezdenénk, amikor a Brazíliával kapcsolatos első szórványos információk napvilágot láttak. Ezek a híradások a *Magyar Könyv-Ház*, a *Magyar Hírmondó*, a *Magyar Almanak*, a *Magyar Kurír*, valamint a *Parnassusi Időtöltés* lapjain jelennek meg, és leginkább csak azért érdekesek, mert Brazília neve megjelenik az olyasfajta információkban, mint amelyek pl. a *Magyar Könyv-Ház* 3. számában olvashatók: „Vagyon Peruban, vagy-is inkább Peru és Brasilia közt...”⁷ stb. Ezen kívül csak a Brazíliában megfordult utazók közreadott leírásaiban kerül említésre az ország, illetve némely, az ország gazdagságára vonatkozó utalásokban, mint amelyet a *Parnassusi Időtöltés* Hatodik darabjában (számában) találhatunk: „Brasiliában, mely gazdag Arannyal, Ezüsttel, és egyéb Értzenemekkel, Gyémántal, Rubin, Smaragd és más drága és nemes kövekkel”,⁸ valamint olyan kuriózumokról való beszámolóiban, mint ami a *Minden Gyűjtemény* 6. számában megjelent

5 Vö. Pál 2014.

6 Közli Szdellar (szerk.) 1720.

7 *Magyar Könyv-Ház* 90. könyv (1783): 163.

8 *Parnassusi Időtöltés*, 6. (1794): 98.

„A tekenős-békáról”.⁹ De olvashatni még a fénybogárról, az ananászról és még számos apróságról ezekben a korai híradásokban.

Komolyabb információ még Mindszenti Sámuel *Broughonnak a' Religióról való históriai lexicon*a vonatkozó kötetének lapjain sem jelenik meg. A 219. oldalon ez a szócikk olvasható: „Brasilia: A' lakosok Pogányok, sőt Isten nélkül valók; mert sem templomaik, sem Papjaik, sem Isteneik nintsenek, némellyeket a' kik a' tenger nellyéken laknak, a' Portugallusok Keresztyén hitre térítettek.”¹⁰

A sok apró, szétszórt adat és kuriózum után a magyar újságolvasó az 1820-as évek derekától fogva kaphat átfogóbb brazil képet, amelynek illusztrálásául a Dóczy József szerkesztette, és Bécsben megjelent *Európa tekintete jelenvaló természeti, műveleti, és kormányi állapotjában* 11. kötetéből idézünk két passzust:

„Brasilia a' legkeletiebb részét foglalja magába déli Amerikának. Tsak nem egészen az Aequator, és a' kos égi fordulatba közt van zárva. [...] A' partosok, mellyek hegyekkel kerítettnek, nyilataikkal helyen jó rév-partokat képeznek, a' mellyekben a' hajók bátorságban vannak. Brasilia 1500. B[oldog]. Aszszony IT. 26. fedeztetett fel Pincon Vintze Yanez Spanyol által, a' ki Columbust első útazásában követte. Ezen újonnan képeltt tartomány sok viszontagságokon ment által egész 1807-ig, a' midőn a' Portugalli Uralkodó Királyi Herten a' Frantzok be fordulása idején, egész háza népével hajóra ülven, Európát egészen el hagyta, 's Udvarát Brasiliába állította fel.”

„A' Hit vallas Katholika. Noha a' forró övedzeten fekszik, levegője mérsékelt, és egészséges, a' Lakosok, kiknek száma 4 miliomnál többre megy, soká élnek. Terményei közt legbővebb; a' dohány, pamut, kukoritzta, és több féle gyümölts. Nád méze legédesebb valamennyi közt. Leg hasznosabb az Ipecacuana nevű fa gyökere kivált a' vérhas ellen. Festő fából (Brasilia fa) egész erdők vannak, a' Copaiba, v. Copalni fából szűrik a' hasonló nevű balsamot. [...] Tsak a' partoson lakó népek szelídek, a' belsőbbek vadok, kegyetlenek,

9 *Mindenes Gyűjtemény* 6. (1792): 102.

10 Mindszenti 1793: 102.

és emberevők, kalibákban laknak, és a' levegőben lóggó pamut köteleken hálnak.”¹¹

De ne feltételezzük, hogy Brazília megmaradt az érdekes kuriózumok és a távoli országok egzotikumai iránt érdeklődő olvasók igényeinek kielégítése szintjén a korabeli lapokban, mint erre korábban gondoltunk, amikor a 19. század utolsó harmadának polgári igényeket kielégítő folyóiratait tekintettük át. Valójában az 1810-es évektől fogva egyre nagyobb számban megjelenő érdekességekről szóló beszámolók, földrajzi stb. ismertetések majd hírek nyomán Brazília fokozatosan beépült az az újságolvasók és rajtuk keresztül a műveltebb rétegek tudatába.

Gondoljuk csak el, hogy amíg a – mint mindjárt látni fogjuk – a függetlenség kikiáltásának évéig terjedő 3-4 évtizedben mintegy négyszáz-négyszázötvenszer jelenik meg Brazília neve illetve a vele kapcsolatos eseményekről szóló beszámoló, hír, „kis színes” a magyar sajtóban, a dél-amerikai ország függetlenedése szempontjából fontos években, 1820–1822-ben, amikor a világ figyelmét egyre jobban magára vonták az ott zajló folyamatok, már 250 körül jár az éves közlemények száma, amelyek immár hiteles forrásból származó hírek, tudósítások és olykor elemzések is. Ebben a folyamatban fontos szerepe volt a korszak jelentős újságjainak, a *Magyar Kurír*nak (a második magyar nyelvű újságnak), a *Hazai Tudósításoknak* majd később az *Erdélyi Híradónak*.

A politikai és mindinkább gazdasági színezetű érdeklődés kiindulópontja feltételezésünk szerint a portugál királyi család áttelepülése lehetett, mert ezzel vált Brazília az európai politika részévé. Erről így ír a *Hazai Tudósítások* 1808. február 27-i 17. száma:

„A' Regens az egész Királyi Famíliával Lizbonából Nov. 29. napján indulván meg, jövendő megtelepedésének helyére, ha a' tenger kedvezett vala utjának, még Januáriusban elérhetett. Az Ő Királyi Lakhelyéül Rio Janeiró városát választotta, melly ugy is Brasiliának Fő városa; ezen városnak leg alább is vagyon 40 ezer ember Lakosa, kik külömbféle színűek, és külömbféle Nemzetek.”¹²

11 Dóczy 1831: 85–86.

12 *Hazai Tudósítások* 1808. február 27. 134.

Ezt a még kissé „levegőben lógó információt”, hiszen az újság nem tudósít, hanem feltételezi, hogy a király „még Januáriusban el érhetett”, felváltják – többek között például – a *Magyar Kurír* egyre szakszerűbb beszámolóit a brazíliai eseményekről, amelyekről 1822 elejétől havonta, majd az események felgyorsultával hetente többször is beszámol, a lehető legrövidebb időn belül tudósítva: egy helyütt utal a követési időre is, nevezetesen, hogy a „Pernambucoból Febr. 26d. indult levelek, [...] Apr. 24 d. érkeztek-meg Londonba”.¹³

Nézzük meg a következőkben, hogy a *Magyar Kurír* miképpen adott hírt a Brazíliában 1822 nyarán és őszén lejátszódó eseményekről:

„[Szeptember 6.] Brasilia. Az Aug. 20diki Londoni levelek Jun. 6odikáig terjedő tudósításokat közlenek Rio de Janeiróból, mellyek a’ minapában elterjesztett hírről, hogy t. i. az ott egybegyült Cortesek Brasilia Császár titulust adtak volna a’ Korona-Herczegnek, egy szóval sem emlékeznek, hanem a’ Régens Herczegnek Jún. 5d. kibocsátott következő Proclamatióját közlik: »Brasiliaiak, Barátim! Factiók fenyegetik hazánkat, lánczok kovácsoltatnak számára, mégpedig, (oh gyalázat!) most, a szabadságnak epochájában...«¹⁴

[Szeptember 13.] Az Adorinha nevezetű Portugalliai Brigg, melly Parából 42 nap alatt jött Lisbonába, azon tartományból olly tudósításokat hozott, mellyek szerint ott minden tökéletes csendességben van. — A’ RegensHerczeg megígéri a’ Népnak szorgos kívánságára, hogy egy Státustanácsot nevez-ki. Bocsátott is már iránta egy proclamationt.¹⁵

[Szeptember 20.] A’ Lisbonában kijövő Diario-do-Governo című Ujság szerint, a’ Király Quelusi palotájából öt levelet bocsátott a mult Aug. 1ső és 2d. napjain ahhoz a’ Brasiliai Régens Princzhez, melyek közzül az elsőben azt bírta Ő Királyi Hérczégére, hogy vizsgálja-meg, micsoda okok által indítottak Brasiliának több

13 *Magyar Kurír* 1822. május 14.: 307

14 *Magyar Kurír* 1822. szeptember 6. 152.

15 *Magyar Kurír* 1822. szeptember 13. 169.

tartományai arra, hogy, a' Cortesek' gyűlésére Lisbonába Követeket ne küldjenek; [...] – Az ötödik levél által törvény elejébe idéztettni parancsoltatnak Rio-de-Janerióban azok, kik Brasiliának függetlenné tétetését sürgették.¹⁶

[Szeptember 27.] Rio – de- Janeiroból ezeket Írták »Jun. 24d. — Pernambucoból Írják, hogy f. h. 2d. ezen város 's tartomány is elváltak a' régi Anyaországtól Portugalliától, 's a' Királynak, a' Brasiliai Corteseknek s a' Régens Princznek hűségére esküdtek meg.« Ide gyűlnek már most Brasiliának több tartományaiából a' képviselő követek.¹⁷

[Október 1.] Lisbonából Sept. 1sőjén indult 's Londoni levelekben közöltetett tudósításoknak következésében, a' Corteseknek Aug. 26-diki ülésében az igazság – miniszterének egy írása olvastatott – fel, mellynek foglalatja oda megyen-ki, hogy Ő Felsége a' Constitúciónak szent ügyét illető minden dolgok iránt tántoríthatatlan hűséggel viseltetvén, az Igazság - minisztere előtt azon kívánságát nyilatkozatá - ki, hogy a ' Rio de Janeiroból érkezett postáivai a' Fijától vett két levelei terjesztessenek a' fő hatalmú Congresszus elibe, 's azoknak tartalmáról a Cortesek tudósítsanak.¹⁸

[Október 11.] Lisbonából Sept. 7d. indult tudósításoknál fogva, a' Diario da Guberno szerint oly hírek érkeztek oda Cadixon keresztül Bahiából, hogy ezen kikötőt a' Princz hajósserege még eddig nem ostromolta.¹⁹

[Október 15.] A' Lisbonából legközelebb Falmouth-ba érkezett postahajó azt a' hírt hozta, hogy a' Lisbonai Cortesek híven meg akarván maradni eddig követett systemájok mellett, 's rebelliójikat törvényesnek ismervén, a' végzéseik ellen tett minden ellenkezéseket vétek gyanánt veszik 's a' Coustitúziós Deputatióknak propositiójára,

16 *Magyar Kurír* 1822. szeptember 20. 86.

17 *Magyar Kurír* 1822. szeptember 27. 199.

18 *Magyar Kurír* 1822. október 1. 207.

19 *Magyar Kurír* 1822. október 11. 231.

következendő foglalatú Decretumot bocsátottak ki, mely Brasíliának elszakadását az anyaországtól kétségenkívül sietteti...²⁰

[November 29.] Néhány héti távolléte után, Sept. 14 d jött haza a' Regens Herczeg a' St. Pauli tartományból. Minekelőtte St. Paul városát oda hagyta volna, a Kormányozó és a' Nép arra Kérték, hogy hirdetné-ki Brasilia' függetlenségét, melyet meg is cselekedett. Az ezzel járó czeremónia után levevé kalapjáról a' (Portugalliai) constitutziós kokárdát, 's bal karjára egy zöld pántlikát kötött, mellynek sárga vonásán ezen szavak látszottak: „Függetlenség vagy halál!» így jelent-meg a' Regens Herczeg Rió de Janeiróba érkezése után mindjárt más nap az Operában is, 's harmadnapra híre sem volt többé a' fő Városban a' Constitutziós kokárdának.²¹

[December 10.] A' Rio de Janeiróból Francia Országba érkezett Sept. 25d. terjedő tudósítások' következésében, a' Korona-Herczeg valósággal kineveztetett Brasíliai constitutziós Császárnak. Forma szerint való kikiáltatása azonban, születése'napján Oct. 12d. fog megtörténni. Erre a' Rio de Janeirói városi tanács Sept. 21d. az itt következő meghívást intézte a' Néphez és a' seregekhez: »A.' városi tanács tudtára adja ezen fő - város lakosainak és Őrizet-seregének, hogy minekutána egyenlő akaratja lenne a' Nemzetnek, hogy a' Regen s Herczeget Brasíliai constitutziós Császárnak kikiáltsa, a' városi tanács pedig azt óhajtana, hogy a' Nemzetköz kívánságának teljesítése, a' hirtelenkedés miatt ne valami pártos, hanem valóságos históriai tettnek láttassák, 's minthogy annak mind ezen okból mind következéseinek tekintetéből, minden formalitásokkal kell az egész világ színe előtt megtörténni: arra nézve megtette a' szükséges rendszabásokat a' városi tanács, hogy Ő Királyi Herczegségének Császárrá hirdettetése, Oct. 12d. mint születésének napján, nem csak a' fő hanem a' több városokban is, innepi módon menjen véghez.«²²

20 *Magyar Kurír* 1822. október 15. 240–241.

21 *Magyar Kurír* 1822. november 29. 344.

22 *Magyar Kurír* 1822. december 10. 365.

Talán kissé hosszasan idéztük ezeket a híradásokat. De azt szerettük volna illusztrálni általuk, hogy a magyar sajtó komolyan vette, és szolgálta a talán nem is annyira a magyar politikai (nota bene Ausztria 1817-től fogva konzuli kapcsolatban állt Brazíliával), mint inkább a gazdasági és kereskedelmi érdekeket, hiszen a két ország (ahogy Európa és Brazília) között is fellendült a következő évtizedekben a kereskedelem, ahogy ezt kiolvashatjuk a *Hetilap* 1845. augusztus 19-i számában megjelent írásból:

„A' magyar kereskedelmi társaság új fogyasztási utat tört a' magyar bor kivitelének , 's e' h irt, reméljük, minden jó hazafi legnagyobb örömmel fogadandja, mert nincs szegény hazánkban mezőgazdasági czikk, melly olly pangó állapotban sinlődnék, mint épen a' bor. [...] Mindig azon meggyőződésben voltam, hogy ha van Magyarország külkereskedésének jövendője, azt keleten, 's Amerika déli tartományaiiban lelhetjük fel, 's csakugyan nem is csalatkoztunk [...] Ehhez járul még azon véghetlen érdekes feltétel is, hogy kivitel mellett bevitt is eszközölhetnénk, tehát kölcsönös tengerentüli üzletet *kávével czukorral 's más gyarmati czikkekkal*, mikért most a' közbenjáróknak nyereséget fizetünk, saját tengerpartunkat pedig pangni hagyuk. Nincs tehát a' világnak része, melly szorosabb 's természetesb összeköttetésbe jöhetne hazánkkal mint Brasilia, mit már azon körülmény is bizonyít, hogy Triesztnek kereskedése e'császársággal *rövid idő óta nyólczszoroztatott*”²³

Az egyre szorosabbá váló kapcsolatok során azonban lassan beszűremlett a mindennapok brazil valósága is a híradásokba, és így az emberek tudatába. A korábbi utazók csak az egzotikus felszínt nézték, s írtak a tekenős békákról, fénybogarakról, ananászról meg az egzotikus növényekről és madarokról, a politikai híradások pedig a nagypolitika tényeiről tudósítottak. Ahogy Brazília egyre közelebb került, egyfelől leírták csodálatos természeti jelenségeit, ahogy a királyi család áttelepüléséről beszámoló, már idézett 1808-as híradásban olvasható Rio de Janeiro-ról:

23 *Hetilap* 1845. augusztus 19. 315.

„Ezen Városhoz két magas hegyek között megyen a’ tsaterna, melly hegyek hét százlábnyi magasságúak, kopaszok, és tsillámló Gránitból állanak. Az oldalakat hét Erősségek foglalják el, mellyek a’ bemenetelt Őrzik. Ezen tsatornán által evezvén egy gyönyörűséges nyílásra jut az ember, mellynek hosszát tiz mért földnyire a’ víz borítja el, de ezen víznek partjai megint méltóságos hegyekkel vágynak körül véve, mellyeknek édig nyúló berczei szinte olly nagy álmétkodásra gerjesztik a’ nézőt, mint a’ külömbféle szinekkel játszó oldalak, és balsamos illatozásaik az érzékenységet minden gyönyörűséggel el töltik. Ezen kellemetes hegyeknek által ellenekben fékszik Janeiro városa, mellyet sok pompás épületek, tornyos templomok, és magas Obeliseusok ekcsitnek”²⁴

Másfelől megjelennek szinte a születő brazil nemzeti tudat eufórikus érzéseit tükröző írások a brazil művészetekről és irodalomról (Antônio Soares Amora ír *O romantismo* című irodalomtörténetében Joaquim Manuel de Macedo, *A Moreninha* írója által összegyűjtött romantikus nemzeti mítoszokról²⁵). Az akkoriban még hivatalosan Schedel nevet viselő Toldy Ferenc által szerkesztett *Tudománytár* 1835-i évi 8. kötetében például ezt olvashatjuk:

„A’ természet’ szüleményiben annyira gazdag Brasilia nem kevesbé termékeny elmés férfiakra nézve is. E’ csak tegnap lett nemzetnek voltak költészei, vagy is inkább a’ brasiliai költésznek és hangásznak születik: magas pálmafáinak árnyékában, faragatlan mandolinzenegése mellett melodiás öszhangzatokban ömleng lelkesülése, mint erdőnek fris fuvalma. Így, noha e’ roppant birodalomban három század alatt, Don Pedro Cabral általi elfoglaltatása óta csak egyetlen academia, egyetlen tudományos intézet sem alapítatott, még is voltak Brasiliának a’ 17 századtól fogva költészei, [...] kiknek munkáikban mély költői érzelem mutatkozik.
[...]

24 Dóczy 1831: 85–86.

25 Amora 1977: 88–89.

E' különféle, és sok egyéb munkálatok mozgásba hozák a' nemzeti szellemet, az anyaország'daczára nem szunyadozának többé Brasi-liában a' művészségek és költészség [...] Azon művészek, kik VI. Jánost kísérek, nem emelkedőnek közepszerűsége fölül; a' bennszülöttek közt náloknál sokkal ügyesebb férfiak is találkoztak; többek között Jósé Lieandro, ki a' királyi kápolnabeli nagy oltárlap' pályafestéseért az első jutalmat nyerte, és Jósé Mauricio tizenkét esztendő's gyermek, kinek legelső lobbanása egy nagy orchestrumra irt mise volt."²⁶

De az összkép nem volt ilyen pozitív, sok ellentmondás terhelte, ahogy abból a kereskedelemmel és az iparral kapcsolatos írásból is kiolvasható, amely az *Újabb kori ismeretek tára, Tudományok és politikai társas élet encyclopediájának* 1. kötetében jelent meg:

„Azon önszerelmes brasíliai elv, hogy Brasilia Európa nélkül ellehet, de Európa Brasilia nélkül nem, a' műipar jelen állásánál épen nem mutatkozik. Brasiliába a' legtöbb gyártmányt, melylyre szüksége van, be kell vinni, mert gyárai jelenleg csak némi szappant, papirt és közönséges vásznat készitnek. Rio-Janeiroban kristálygyár is létezik, melylynek gyártmányai azonban olyly rosszszak, hogy a' kormány szükségesnek látta azt 15 évre kizáró szabadalommal biztosítani. A'növényország főterményei: pamut, kávé és cukor. [...] A' kávé, melyly különösen Rio-Janeiro tartományban természetik, jó minőségű. [...] Útépítésről B.-ban alig van fogalom. Az ország legjelentékenyebb útja, melyly Parahybától Ouopretoig visz, 1835-ben kezdetett, de talán soha sem lesz készen. [...] Szóval, Brasilia egy a' természettől megáldott, de az emberek által igen elhanyaglott, és a' valódi civilisatio kezét epedve váró birodalom, melyly a' kiköltözőket épen anynyira csábítja dús földével, terményeivel, szelíd szép egével, mint ijeszti biztosság, béke,' s a személyt és vagyont őriző urak, intézetek hiánya által"²⁷

26 *Tudománytár* 8. kötet (1835): 275–276.

27 *Újabb kori ismeretek tára* 1850: 649.

Egy három évtizeddel korábbi, a *Hasznos Múlságok* 1819-i évi első számában megjelent írás pedig még rosszabb képet fest Brazíliáról:

Melly külömbiség van ezen tartomány, és Éjszaki Amerika között! — Éjszaki Amerikában örömmel szemlélhetni a' hazafit, tisztaságot láthatni, és rendet egész házában, A' köz sorsú ember is jobban él, mint itten az első Tisztviselő. — Ott ismérik ama' leczkét: »imádkozz és dolgozz«, itt ellenben vadságban 's tudatlanságban nevededik az ember, mint az erdei állat, 's a' kerek földnek legtermékenyebb tartományába majdnem éhhez hal meg. Az itt való plánták' különös gyarapodása, tsudálatos termékenysége kimondhatatlan: és mégis alig van ezen embereknek manioc-lisztjök a' mindennapi élelemre, — Egyéb aránt úgy élnek, mint Diogenes, gunyhóikban semmi edény, semmi készület nints, sőt a' mit gyakran az előkelő embereinél is tapasztalni: sem kanalok , sem kések , sem villájok, kezeikkel esznek.²⁸

Láthatólag az ország függetlenségének kikiáltása után Brazíliában megfordulókat sem várták lényegesen más benyomások (hacsak nem korábbi írásokat felhasználva alakították ki véleményüket), hiszen az 1837-es évszámot viselő *Tudománytárban* ezt olvashatni:

„Octóber 28-án Rióba értek, hol a' szükséges hajótatarozás miatt Nov. 18-áig kellett maradniok. E' három hét alatt is legfeljebb csak széllyel nézhettek, de utazásokra, és szorosab vizsgálódásokra nem jutott idő. A' főváros' népessége 150,000-re tétetik, de ezek közül fejjr csak mintegy 20 ezer, néger mintegy 100 ezer, a' többi szines faj. A' belsőnek tekintete épen nem ígéző; félmezitelen négerek tolongnak az utczákon lárma és danolás közben; a' fejérek aprók, és semmit sem mutatók. Valami majomféle van az arcz vonásokon. Néhány százat Marquis-, Vicomte -és Bárónak neveznek, 's 15-16 esztendő korokban már renddiszjelet hordanak. Ezek a' városhoz közel lévő birtokaikbul élnek, mellyeken négerek vannak telepedve. Az ezek után következők, törvénytudósok, tanárok, ügyészek, gyógyászok

's t. e. A' szabadok alsó osztályi kereskedést, és némely mesterségeket üznek. A' szerző semmi fényes jövődőt sem ígér Brasiliának. Hogy menjen ott előre az ipar hol nem akarnak dolgozni, 's kevés szükség is van a' munkára? A' négerek és színesek nagy száma aggodást okoz. Ha a' négerek felszabadíttatnának, minden ipar megszűnnék. Akkor még 30 ezer néger vitetett be évenként. Az ország nagy terjedtsége ,s a' tartományok , távolsága miatt nehéz hinni, hogy az egy egész maradjon. [...] Az akkori császár Don Pedro nagy talentomu férfiú volt, de alapos oktatás, és miveltség nélküli. Annak elmenetele után úgy látszik nem fordultak jobbra a' dolgok.”²⁹

Ezek a hosszabb beszámolók már előre vetítik a 19. század második felének magyar sajtójában megjelenő írásokat, amelyek révén Brazíliáról, az ott élőkéről és mindennapjaikról nagyon sok információ érkezik a magyar olvasóhoz. Ennek köszönhető, hogy Brazília bevonul az emberek tudatába, és megjelenik a magyar irodalomban is, leginkább Jókai műveiben.³⁰ Már 1857-ben folytatásokban közreadott *Tíz millió dollár* című beszélyében megjelenik Rio de Janeiro, ahol hősei egy kevés időre megállnak.³¹

Sajnos írásunk rövid terjedelme most csak ennyit engedett meg: Brazília függetlenségének 200. évfordulóján inkább a 19. század első felére fordítottuk figyelmünket. A feldolgozott anyag korántsem teljes, mert legnagyobb meglepetésünkre a Brazíliával kapcsolatos írások száma jóval felülmúlta várakozásainkat. Az *Arcanum* adatbázis segítségével végzett megközelítő felmérés alapján 1820-ig 465 írás jelent meg, 1820 és 39 között 2065, 1840 és 59 között 1271, 1860 és 79 között 3127, 1880 és 99 között több mint tízezer, 1900 és 1919 között 16000 körül, 1920 és 39 között több mint 40.000, 1840 és 59 között érthetően igen kevés, még a 4000-t sem érte el, 1960 és 79 között csaknem 90.000, és az utóbbi évtizedekben is hasonlóan jelentős számú írás jelent meg. úgyhogy Brazília, amely a 19. században kopogtatott az ajtónkon, jelen van a mindennapjainkban, mégpedig a futball, a tévéregények (*Rabszolgasors* – Escrava Isaura), a capoeira és számos apróság révén igencsak érzelmileg motiváló módon, aminek

29 *Tudománystár* 1837, Literatura I. kötet. 70.

30 Pál 2014: 104–105.

31 *Vasárnapi Újság* 1857. november 22.506; november 29.518; december 6. 530; december 13. 542; december 20. 554; december 27. 570.

következtében a Zrínyi Miklós mondatából kiolvasható sajátos *saudade* honfitársainkat: politikusokat és egyszerű turistákat mágneses erővel vonzza Brazília felé.

Források

Interneten elérhető források:

Erdélyi Híradó Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/ErdelyiHirado/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Hasznos Multságok Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/HasznosMultságok/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Hazai Tudósítások Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/HazaiTudositasok/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Hetilap Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/view/Hetilap/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Magyar Almanak Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarAlmanak/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Magyar Hírmondó Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarHirmondo/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Magyar Könyv-Ház Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarKonyvhaz/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Magyar Kurír Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MagyarKurir/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Mindenes Gyűjtemény Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/MindenesGyujtemeny/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Parnassusi Időtöltés Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/view/ParnassusiIdotoltes/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Tudománytár 1835, 1837 Arcanum Digitális Tudománytár

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/TudomanyTar/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Vasárnapi Újság Arcanum Digitális Tudománytár <https://adt.arcanum.com/hu/collection/VasarnapiUjsag/> – utolsó letöltés: 2023. február 10.

Egyéb források

- Bálint György 1939: Brazíliai regény. *Pesti Napló* 1939. július 30. 31.
- Dóczy József (szerk.) 1831: *Európa tekintete jelenvaló természeti, műveleti, és kormányi állapotjában* 11. kötet. Bécs.
- Mindszenti Sámuel 1793: *Broughthannak a' Religióról való históriai lexicona N–V*. Komárom.
- Rónai Pál (összeállította és fordította) 1939: *Brazília üzen.* (Floria Mundi IV.) Budapest. Szdellar, Franciscum (szerk.): *Itinerarium peregrini philosophi, Sinis, Japone, Cocincina, Canadâ et Brasiliâ Definitum*. Nagyszombat.
- Újabb kori ismeretek tára. Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája.* 1. kötet. Pest.
- Zrínyi Miklós 2002: Szigethy Gábor (szerk.): *Az török áfium ellen való orvosság.* <https://mek.oszk.hu/6100/06115/html/gmzrinyi0002.html> – utolsó letöltés 2023. február. 10.

Hivatkozott irodalom

- Amora, Antônio Soares 1977: *O romantismo*. São Paulo.
- Pál Ferenc (szerk.) 2014: *A projeção secular do Brasil na Hungria*, Budapest.
- Pál, Ferenc 2014: Sobre a tradução e recepção húngara de Macunaíma. In Pál, Ferenc (ed.): *A projeção secular do Brasil na Hungria*, Budapest, 103–118.
- Szabó László 1982: *Magyar Múlt Dél-Amerikában*. Budapest.